

SVENSKA
FORNMINNESFÖRENINGENS
TIDSKRIFT.

SJETTE BANDET.

3:e häftet.

INNEHÅLL:

	Sid.
GUSTAFSON, G. A., Gotländska bronsåldersfynd (med 12 fig.)	209.
OLSSON, P., Ett graffynd från vikingatiden vid Frusta i Rödöns socken, Jemtland	232.
MONTELIUS, O., Runornas ålder i Norden (med 26 fig.)...	236.
HILDEBRAND, H., Om välgörenhet under medeltiden. III. Vården om de fattige	271.

Om välgörenhet under medeltiden.

III. Vården om de fattige.

Af

Hans Hildebrand.

I det föregående har jag sökt i korthet skildra de i större mått vidtagna åtgärder, som i främsta rummet gälde vården af de sjuke, hvilkas lott var dubbelt beklagansvärd under en tid, då läkekonsten var föga utvecklad och tillgången på läkare dessutom synnerligen knapp. Men det fanns utom sjukdomar mycket annat lidande, som vädjade till barmhertigheten, hvars utöfvande var en kristen pligt och som sådan flitigt framhölls af kyrkans tjenare.

När den kyrkliga skatt, som kallades tionden, pålades det svenska folket, tänkte man icke endast på kyrkans behof, utan äfven på de fattiges: åt dem var en del af tionden anslagen. Den tidigare lagen för Vestergötland uppgifver (kyrkobalken kap. 17) rörande tionde af det, som växte på jorden, att först skulle presten i socknen taga så stor del, som kyrkan var vigd till, och skulle resten delas i tre delar, af hvilka en tillföll kyrkan, en biskopen och en 'væslir mæn', de fattige. Äfven i urkunder rörande de kyrkliga förhållandena inom andra af Sveriges stift omtalas de fattiges tionde (decima pauperum) såsom åtminstone i gammal tid utgående. Vestgöotalagen i dess båda redaktioner lemnar sockenprestens andel i tionde något obestämd, — den skulle vara så stor, som kyrkan var vigd till, — men Östgöotalagen sätter sockenprestens andel till en tredjedel och med samma fördelning af de öfriga två tredjedelarne: lika mycket (två niondedelar) till kyrkan, biskopen och de fattige. I Skåne och på Gotland gafs ingen tionde åt de fattige, liksom ej heller i Danmark och Norge. De enda exempel, som Ducange i sitt stora och förtjenstfulla lexikon öfver medeltidslatinet meddelar för denna art af tionde, äro hemtade från svenska urkunder, och

synes således anvisandet till de fattiges bästa af en del af tionden hafva varit uteslutande en svensk sed. Den mildhet i tänkesättet, som den uppenbarar, är värd alt erkännande.

Behandlingen af de olika delarne af tionden var skiljaktig. Kyrkoprestens andel afskildes på åkern och hemtades af honom. Af återstoden fördes kyrkans och biskopens andelar till kyrkohärberget och redovisades derefter. Fattigtionden behölls deremot af jordegaren samt utdelades af honom efter godtfinnande och utan redovisningsskyldighet. Fattigtionden var således på sitt sätt ett afdrag på tiondebeloppet; i en skrifvelse af år 1364 rörande Linköpings stift heter det, att jordegaren bortgaf fattigtionden åt hvem han ville eller behöll den för egen räkning. Denna omständighet torde i sin mån hafva bidragit till att man redan ganska tidigt började vidtaga förändringar med afseende på denna del af tionden; man ville att äfven den skulle, om icke helt, åtminstone till större delen, komma fromma ändamål till godo. I två stift åtminstone anslogs därför en del af fattigtionden till något eller samtliga hospital inom stiftet. Det heter redan i den senare redaktionen af Vestgöotalagen (kyrkobalken kap. 36), att hälften af fattigtionden behölls hemma hos jordegaren, under det den andra hälften aflemnades till hospitalet. Biskop Brynjolfs stadga af år 1281 visar, att denna fördelning af fattigtionden var redan då införd.

Man synes inom hvart stift hafva anordnat tiondens fördelning åtminstone i viss mån efter godtfinnande, ehuru man åtminstone i vissa fall, kanske i alla, begärde stadtästelse af högsta kyrkliga och äfven af verldslig myndighet. I Linköpings stift gick man vid en tid, som det icke lyckats mig att utröna, ifrån den fördelning, som omtalas i Östgöotalagen: af fattigtionden lemnades derefter en tredjedel — således icke, som i Vestergötland, hälften — till hospitalet eller hospitalen. År 1364 förordnade stiftets biskop om den förändring, att af de återstående två tredjedelarne, som kunde fått stanna hos jordegaren, hälften skulle hädanefter aflemnas till domkapitlet, till understöd för de kaniker, som, trots knappa inkomster, uppehöll sig i stiftsstaden för att göra tjänst i domkyrkan; flere höllo sig hemma i sina prebenden på landsbygden, hvarigenom tjänstens upprätthållande i domkyrkan blef förbundet med stora svårigheter. Till denna anordning hade biskopen inhemtat riksrådets bifall.

Inom erkestiftet gick en del af fattigtionden vida tidigare öfver till domkyrkan. Under sin vistelse i Sverige ifrade den påffige legaten biskop Vilhelm af Sabina för upprättande af kapitel vid landets domkyrkor, och man lånade hans framställningar villiga öron: det öppnades en ny riktning för den fromma offervilligheten, som den tiden var mycket stor. Inom erkestiftet lades åtminstone en del af fattigtionden till underhållet för kanikerna redan år 1248, ty en nu förlorad skrifvelse rörande detta ärende har funnits utfärdad af k. Erik och jarlen Ulf fase, hvilken afled nämnda år. Denna anordning förnyades år 1252 af k. Valdemars förmyndare; i den urkund, som derom utfärdades, heter det att 'tredjedelen af den tionde, som vanligen kallas de fattiges' (»tertiam partem de decimis, que» — märk pluralformen! — »pauperum vulgariter appellatur») skulle fortfarande erläggas till domkyrkan. Man synes emellertid senare hafva gjort någon ändring, ty redan under k. Magnus ladulås' tid synes hela fattigtionden hafva inkräfts. Dock användes den icke helt och hållet för domkapitlets behof, utan var tionden från en viss del af stiftet anslagen till understöd åt fattige svenskar, som studerade vid universitetet i Paris. I Strengnäs stift behöll man den gamla anordningen intill år 1383, då k. Albrekt gaf sin stadfästelse åt en mellan 'riddare, svenner och andra jordegare' inom stiftet slutet öfverenskommelse att låta fattigtionden, som dittills innehållits hos jordegaren, här, liksom i andra stift, utgå till kanikerna vid domkyrkan, hvilka erbjudit sig att till gengäld med allt nit egna sig åt gudstjensten och själavården.

Sedan man hade indragit först en del och sedan hela fattigtionden i Uppland från jordegaren och de fattige, utfärdades af k. Birger och erkebiskop Nils Alleson år 1297 en stadga för tiondens erläggande inom Helsingland, och i denna omtalas fattigtionden. Fördelningen var här något afvikande. All tionde af hvad som växte på jorden (decime prediales) skulle delas i tre delar, af hvilka sockenpresten erhöll en, den andra stannade hos bonden för de fattigas räkning, af den tredje delen skulle hälften tillfalla sockenkyrkan, hälften erkebiskopen.

De fattiga gingo således på många ställen miste om sin andel i tionden. Till huru stort belopp fattigtionden kan hafva gått, kan för öfrigt nu icke utredas, emedan man ännu icke samlat de spridda uppgifterna härom. Antagligen vållade emellertid denna in-

dragning föga förlust för armodets barn, då vi med stor trygghet kunna antaga, att de öfverallt ute på landsbygden njöto stor välvilja. I städerna, der tilloppet af fattige kunde blifva mycket stort, visade det sig omöjligt för den enskilda välgörenheten att fylla allas behof. I större hushåll, der tjenarne voro många och yppigheten stor, synes man icke så mycket som önskligt varit hafva tänkt på de fattige. Vid Telge möte år 1297 klandrade erkebiskopen, att i hans lydbiskopars matsalar ginge för yppigt till och de ofta rikliga qvarlefvorna efter måltiderna utdelades till spelmän; hvar biskop skulle därför anställa en allmosegifvare, hvilken hade att utdela dessa qvarlefvor bland 'Guds fattige'.

Till nödlidande för en tid kunna vi räkna de resande. Jämförelsevis väl lottade voro de, som färdades till sjös, ty om än stormarne kunde vara hårda och dimmorna farliga, man for dock varligt fram, lade sig, så vidt någon möjlighet fanns, vid land för natten, man hade tillfälle att förvara hvarjehanda lifsförnödenheter i fartyget och kunde, när man hade lagt sig i läge för natten, från stranden upptända eld och rent af laga sin mat. Vida besvärligare voro resorna till lands. Väl kunde de förmögne företaga färden ridande¹, beledsagade af beridna tjenare och medförande å hästrygg, hvad han behöfde för resan. De högt uppsatte och de i krigisk öfning förfarne kunde ock rida med så stort följe, att de icke behöfde befara anfall af dem, som i aflägsna orter, i skogstrakter och andra, lurade på fredliga resande, af hvilka byte var att vänta. Borgaren, som red ensam eller med kanske en ende följeslagare, men deremot förde med sig varor eller en fylld penningpung, hade visserligen skäl att med oro anträda sin färd. Af ömsinhet mot dem, som färdades på vägarne, men ännu mer af omtanke för dem, som bodde vid vägarne, infördes af k. Magnus, som ville sätta lås för bondens lada, förordningen om resandes rättighet att af vissa personer mot penningar få de lifsförnödenheter de behöfde för sig och sina djur, samt om den bofasta befolkningens rätt, att derest man iakttog detta, vara befriad från våldsam behandling af de resande. Såsom en välgörenhetsåtgärd kunna vi därför icke betrakta förordningen om

¹ Färder till vagns måtte hafva varit ganska sällsynta. Biskop Hans Brask kunde icke komma, såsom det heter i hans bref, till utsatta möten, emedan hans helse icke tillät honom att rida; om möjligheten att åka talar han ej ett ord. Vintertiden torde dock färder i släde hafva förekommit.

gästgifveriers upprättande, men väl få vi som en sådan anse upprättandet af härbergen i de väldiga skogstrakter, som skilde landskapen från hvarandra. I den vidlyftiga skogsödemarken mellan Gestrikland och Helsingland fanns sålunda af gammalt ett härberge eller s. k. sälohus¹. Tiden för dess anläggning är icke känd, men huset omtalas som gammalt, när år 1302 den nyss omtalade, i många afseenden verksamme erkebiskopen Nils Alleson besökte Helsingland och förmådde inbyggarne i grannsocknarna, Segerstad, Söderala och Hanebo att taga sig af anläggningen, hvars bestånd icke var fullt betryggadt. De för förbifärdande fattiges bästa uppförda husen stodo ofta öde i följd af åbons brist. De tre socknarna, som gemensamt egde allmänningen, inom hvilket härberget var uppfördt, afsatte nu ett område af 1 mils diameter, med vilkor att sälohusets åbo icke fick betrakta området såsom någon ärftlig egendom och att afkastningen från detsamma skulle i främsta rummet användas till understöd för fattige. Sälohuset gaf anledning till fortsatt bebyggande och i närheten anlades först ett kapell och sedan en kyrka, som kallades Skogs kyrka och var medelpunkt för en hel socken, som hade uppstått i ödemarken. Ännu i dag kallas en gård, en mil i sydost från Skogs kyrka, Själstugan.

En annan anläggning af enahanda art förekom i Jämtland, i den s. k. Ragundaskogen. Hvarest inom den vidsträckta skogstrakt, som omslöt Ragunda, denna själstuga, på latin kallad *hospitalet*, låg, har det icke lyckats mig att utröna. Det säges visserligen att den låg i gränsskogen mellan Medelpad och Jämtland, dock inom det senare landskapet. Stugan anlades af erkebiskop Jakob († 1281) och sköttes af en 'bodakarl', i hvars familj föreståndareskapet gick i arf. Erkebiskoparne af Uppsala, hvilka för själstugan och dess inbyggare utfärdade många privilegiebref, och andra skänkte till bodkarlen och hans arfvingar, så länge de skötte stugan, jordlotter, hvilkas afkastning skulle användas för de förbifärdandes bästa, i synnerhet de fattiges. Ett kapell fanns vid stugan.

En annan åtgärd till vägfarandes bästa må här omtalas, ehuru den icke beredde någon materiel välfärd. Vid vägarne, i synnerhet der de gingo ut från städerna, anlades kapell, i hvilka den, som anträdde en resa, fick bedja om en lyckosam färd, och den, som

¹ Af ordet *sæla*, isl. *sála*, som betyder själ. Ordet betecknar anläggningen af sådana härbergen som en god gerning, hvilken man utförde för sin själs bästa.

efter fullbordad resa kom åter, kunde aflägga sin tacksägelse för det skydd, som kommit honom till del.

Gästfriheten i själastugan i Ragundaskogen torde ofta hafva tagits i anspråk af dem, som från Sverige valfärdade till den hel. Olof i Nidaros. Om fromheten kräfde att visa gifmildhet mot alla, så manade den särskildt till att visa sådan mot dem, som för eget eller andras själabästa vandrade till inhemska eller utländska vallfartsorter. Omtänksam välvilja behöfdes såväl i sjelfva orten, hvarest, vid stort tillopp af menniskor, det ofta blef ytterst svårt för den enskilde att finna bostad och lifsmedel, som under vägen dit. Utmed de större vägar, som ledde till berörda vallfartsorter, voro särskilda pilgrimshus, ofta kallade eländahärbergen. För dem, som vandrade till apostelen Jakob den äldres graf i Compostella — icke så få svenskar valfärdade dit — fanns t. ex. i Paris ett särskildt hospital med fyratio sängar, i hvilket dagligen sextio pilgrimer, till och med flere, fingo husrum samt derjämte ett fjerdedels bröd och en fjerdedels penning. Till och med en så obetydlig ort, som den tyska staden Duderstede, i trakten af Hildesheim, hade ett sankt Jakobs broderskap, som för pilgrimer till Compostella underhöllo ett härberge med elfva bäddar. Den mest berömda vallfartsorten i norra Tyskland var Aachen, hvarest relikerna utställes för att af de troende beskådas hvart sjunde år. När tiden tillstundade, öppnades i Hildesheim ett särskildt härberge för pilgrimer, i ett hospital i trakten af Koblenz undfägnades de med bröd, vin, fläsk och ärter, i Braunschweig fanns ett eget hus för Aachenfarare. I Köln skänktes ett hus till härberge för de elända pilgrimer, som sökte den himmelska drottningens i Aachen ynnest. Som hvarje pilgrim måste hos sin sockenprest anmäla sin afsigt att företaga en valfärd och af honom förses med intyg derom och med en rekommendation, måste man för att vinna inträde i pilgrimshärbergen dokumentera sig genom förevisande af denna skrifvelse.

De förmåner, som pilgrimer och andra resande åtnjöto i härbergen, voro af vexlande art, allt efter stiftelsens beskaffenhet och förmögenhet. Mångenstädes fick den förmögne betala, den fattige åtnjöt fri förplägning. Härberget var vanligen stängdt om dagen. När det om aftonen öppnades, samlades de vägfärande. Vid inträdet mottogos de af värden med förmaningar att icke svärja, bannas eller träta — den som öfverträdde detta förbud, kunde

blifva utvisad. Spel voro äfven förbjudna. Ibland skulle de ankommande allraförst vända sig till härbergets kapell för att bedja. Före och efter måltiden lästes böner. När tiden var inne att gå till hvila, gingo männerna åt sitt håll, kvinnorna åt sitt. Flere lågo i samma rum. Enhvar klädde af sig allt utom skjortan och lade kläderna utanför kammardörren, der de togos i förvar af värden, och kammardörren stängdes. Sedan åtta timmar förflutit, väcktes alla af värden och erhöilo af honom tillsägelse att bädda upp efter sig. Värden såg derefter till, att alla lakan och täcken funnos på sina platser, kammaren stängdes på nytt, och nattgästerna väntade på att blifva utsläppta. Men ytterporten uppläts icke förr än hvar enda person förklarar sig hafva allt sitt.

Så mycket mera var gästfrihet mot vägfarande en kristen dygd, som redan anläggande af vägar framhålles af kyrkan såsom något förtjenstfullt. Derfor förtäljer så mången svensk runsten att den eller den gjort 'bro', d. v. s. väg för, en annans minne eller bästa.

Barmhertigheten mot de vägfarande fick ett karakteristiskt uttryck i de s. k. eländagillena, broderskap, som hade till uppgift att åt dem, som dogo i främmande land, skaffa kyrklig begrafning. Hvert medeltidsgille ålade medlemmarne att delta i en afiden broders eller systers jordafärd och i de messor, som efter döden lästes å bestämda tider. Det är under sådana förhållanden lätt att förstå, med hvilken tacksamhet en döende främling skulle anförtro sig åt eländagillet, som fjärran från hemmet beredde honom åtminstone en förmån, som annars endast fränder och vänner plägade gifva. Det var ej litet, på hvilket dessa eländagillen kunde bjuda: i stadgarne för ett sådant gille i Paderborn är föreskrifvet, att messan för de döde skulle läsas af ej mindre än tjugo prester.

För öfrigt kunde de vägfarande räkna på att finna ett gästvänligt mottagande i kloster och i hospital, hvilka i allmänhet voro afsedda icke endast för sjuke, utan ock för resande. Stadgarne för Helgeandshuset i Lybeck föreskrifva, att den resande, som der klappade på, skulle upptagas för en natt; var han fattig, fick han äfven mat. Så många härbergesökande vände sig dit, att huset ej kunde rymma dem alla, hvadan föreständarne funno sig, vid medlet af 1300-talet, föranlåtna att upprätta ett särskildt härberge för resande.

Korsfärderna och resorna i Österlandet, der de kristna ofta blefvo offer för de otrognes våld och hat, framkallade i södra Europa ordnar med uppgift att lösköpa fångar. En sådan orden, stiftad under 1100-talet, utmärkte sig genom den synnerliga strängheten i de första statuterna. Af alla gåfvor, som kommo till orden, skulle en tredjedel anslås till lösepenning för fångar, af jordegendom en tredjedel af afkastningen. Ordensbröderna måste underkasta sig stora försakelser: en hufvudkudde och ett täcke utgjorde deras bädd, kött fingo de endast sällan äta och aldrig annat än det, som de hade fått som gåfva. På hästar fingo de aldrig rida, utan endast på åsnor, som de erhållit genom gåfva eller lån eller sjelfva uppfödde. I Sverige finnes intet spår af denna orden eller af någon verksamhet, som liknade deras.

I utlandet vinlade man sig äfven om att rädda qvinnor, som hade hängifvit sig åt ett lastbart lefverne. Under intryck af den väckelse, som framkallades genom franciskanerordens stiftande, bildades en den heliga Maria Magdalenas orden för botfärdiga qvinnor, hvilken i Tyskland hade en ganska stor utbredning. De som intogos i klostret höllos till mycket arbete, undervisning fingo de i innanläsning och sång, men icke i några lärdare saker. Reglerna äro icke ovanligt stränga. När dessa kloster riktats genom gåfvor, fann man det betänkligt att de qvinnor, som fört ett syndigt lefverne, skulle likasom till belöning få hafva det godt i klostret, och i detta började man då alltmera att intaga ärbara qvinnor. När dessa till slut utgjorde hela uppsättningen af systrar, var man angelägen att kasta en slöja öfver den första anledningen till klostrets stiftande och utbytte då gerna den ursprungliga ordensregeln mot en annan. Under 1300-talet sökte man icke längre att rädda fallna qvinnor genom att göra dem till nunnor, utan man bildade asyler för 'botgöringens systrar' (*sorores de penitentia*), i hvilka man arbetade för deras sedliga upprättelse. Derest de omvände sig, skulle man ej längre tänka på deras förflutna lif. I en urkund rörande ett sådant hus i Strassburg heter det: 'Om slafvar, när de återvunnit sin frihet, få alla en fri mans rättigheter, vore det obilligt, om detsamma ej skulle gälla synderskor, som omvända sig'. Hertig Albrekt III af Österrike omhuldade en sådan asyl, som år 1384 grundlades i Wien. Då en fallen qvinna, som icke ville blifva nunna, hade för all tid kvar en fläck genom sitt föregående lefverne och ingen, som för egen eller medbröders

värdighets skuld höll på sitt anseende, ville äkta en sådan qvinna — gillestadgarne föreskrifva regelbundet, att hvarje broder skulle gifta sig endast med en oberyktad qvinna —, men man å andra sidan fann det vara den bästa upprättelsen och det bästa värdet för en fallen qvinna, som ångrade sig, att träda i ett ärligt gifte, förklarade nämnde hertig, att enhvar kunde utan minsta men för ära och anseende äkta en qvinna, som i asylen hade lärt sig att ångra sina synder, att en hvar, som hånade en, som äktade en sådan qvinna, eller som smädade och bedröfvade henne, skulle straffas till lifvet. Om någon i asylen intagen i förtid lemnade denna, straffades hon med fängelse; den, som återföll i sitt syndiga lefverne, dränktes i Donau. Kyrkan uppmanade äfven till gifte med sådana qvinnor, som gjort bot och bättring.

Till de många yttringarna af medeltidens föreningsväsen hafva vi äfven att räkna de s. k. beginkonventen. I Vadstena klostres diarium finnes för år 1406 en anteckning rörande en utvidgning af klosterbrödernas område, hvilken mötte hvarjehanda svårigheter, emedan flere gårdar stodo i vägen, bland dessa 'gården, som tillhör beginerna, hvilka af Guds kyrka äro förkastade. Dessa beginer erhöilo af klostret sin dagliga föda. Bröderna förskingrade denna sekt och förjagade den såsom nedsmittande och efter lagen fördömd. Må derfor efterträdarne se till, att de icke låta denna onda sekt komma åter och å nyo upprättas, så vida de vilja undvika att taga fara till sin själ'.

För qvinnan var det under medeltiden ganska ofta svårt att finna en lefnadsställning, i hvilken hon kunde vara skyddad för de faror, hvilka så godt som alltid hotade de svage. De ofta återkommande krigen, de under de s. k. fredstiderna pågående småfejderna måste hafva minskat den manliga befolkningen, så att af qvinnorna ett mycket stort antal aldrig kunde tänka på att få träda i gifte. Många gingo in i kloster, men denna utväg stod icke öppen för andra än dem, som hade någon förmögenhet; vid inträdet i klostret skulle nämligen till detta lemnas en gåfva, genom hvilken man kunde anses ersätta hvad man under vistelsen i klostret kostade detsamma. För de fattiga fanns dock i flere land möjligheten att söka en tillflykt i beginhusen eller, såsom de ock kallades, fattighusen; sjelfva kallades beginerna 'de fattiga barnen'. När de uppkommo och under hvilka omständigheter, är icke utredt, men så mycket synes vara klart, att de allra först

uppträdde i Nederländer. I Frankrike förekommo beginstiftelser, men de voro få. I Tyskland började de uppträda vid midten af 1200-talet. I Köln funnos många beginer år 1247, i Hamburg uppträda de år 1255, i Rostock år 1283, i Wismar år 1290. Vid midten af 1200-talet funnos i Köln ej mindre än 106 beginhus med 890 platser, af hvilka dock endast 780 voro upptagne.

Som beginerna voro, med få undantag, fattiga, kunna vi till välgörenhetens verk räkna allt, som gjordes till deras förmån. Mången from och förmögen man grundade ett hus för beginer och dessa hus kallades ofta Guds hus, men till detta namn lades ofta ett annat, som än angaf stiftaren, än återgaf det namn, under hvilket demnes hus var känt; i Frankfurt am Main fanus t. ex. gudshuset Kannan, gudshuset Grodan, gudshuset Vargen o. s. v.

I hvarje beginhus fanns vanligen en föreståndarinna, hvilken alla skulle lyda. Hon, liksom systrarna, hade fri bostad, bränsle och ljus samt andel i gåfvor som inföto. Än hushållade hvar och en för sig, än fördes gemensam hushållning. Någon ordensdrägt fanns icke, men det blef småningom sed för systrarna att bära en svart, grå eller blå kappa med kapuchon.

Beginerna sysselsatte sig med handarbete och med sjukvård i enskilda hus. De vakade hos den döde och följde liktåget till grafven, bärande ljus i händerna. Sedan de öfriga hade aflägsnat sig, stannade de kvar vid grafven, så länge ljusen räckte.

De kyrkliga myndigheterna visade sig temligen oblida mot beginerna. Redan 1311 föreskref påfven att de skulle utrotas. Denna föreskrift togs väl tillbaka, beginer fingo finnas. För att få skydd trädde de i förbindelse än med dominikanerna, än och oftare med franciskanerna.

Liknande fattighus funnos äfven för män, s. k. begarder, men de voro temligen sällsynta. Med begarderna förväxlas stundom alexianerna eller celliterna, grupper af lekmän, som vårdade sjuke och deltog i begrafningar. Folket kallade dem lollarder eller nollarder, sjelfva kallade de sig 'frivilligt fattige' (*fratres voluntarie pauperes*). De voro i allmänhet obildade människor af låg samhällsställning, handverkare o. s. v. Vid midnatt stodo de upp och höllo morgonbön, hvarefter de lågo på knä i två timmar under stilla betraktelse af Kristi lif och lidande. De lade sig derefter åter, men kl. 5 stodo de upp för att öfvervara gudstjensten i sockenkyrkan. Vissa af dem gingo ut för att tigga, och när

dessa kommit tillbaka, intog man sin första måltid af hvad de fört med sig. Dagen användes till arbete i huset eller till sjukvård. Vespergudstjensten samlade dem åter i kyrkan och efter denna intogo de sin andra måltid. Efter denna förrättades bön i huset, och åter lågo de på knä, försjunkna i stilla betraktelse. Till sist gaf föreståndaren ett tecken, och de gingo, utan att säga ett ord, till hvila.

Dessa föreningar, som synas hafva först uppträdt i den vestra delen af norra Tyskland, åtnjöto i allmänhet stora sympatier för sin nitiska vård om de sjuke.

De föreningar, som voro bildade för sociala ändamål eller för att sammanhålla dem, som egnade sig åt samma sysselsättning i det dagliga lifvet, de s. k. gillena, voro visserligen icke afsedda att vara välgörenhetsinrättningar, men medlemmarne voro förpligtade att bistå hvarandra, i synnerhet under sjukdom, i dödens nöd, vid och öfver grafven.

De otalige fattige, som drefvo kring genom landet och framför allt i städerna, passade på vid alla tillfällen, då någon familjehögtidighet gjorde ett afbrott i det dagliga lifvets gång, vid brölloppen, vid barndop och begrafningar. Vare sig glädjen eller sorgen framkallade fester, voro de i denna deltagande ännu mera än eljes benägna att bereda de behöfvande hugnad. I testamenten omtalas mycket ofta gåfvor till fattige å begrafningsdagen. Vid kloster och kyrkor utdelades regelbundet allmosor, ibland i ytterligt stor grad. Det uppgifves, att vid cistercienserklostret Morimund i Frankrike bespisades dagligen i medeltal fem tusen människor. Särskildt utdelades, på grund af testamentariska förordnanden, gåfvor å vissa dagar, oftast födoämnen. Mångenstädes hade man för sed att på en särskild dag, vanligen skärtorsdagen, vid kloster eller kyrkor samla ett visst antal fattige för att två deras fötter; efter tvagningen blefvo de på bästa sätt undfägnade.

Medeltidens människor voro ytterst angelägna om att flitigt bada. Bad togos i hemmet, offentliga badanstalter funnos i alla städer. Den fattige, som ej kunde bada i hemmet, som kanske intet hem hade, och som icke hade råd att erlägga den afgift, som kräfdes i badhuset, skulle dock icke vara utestängd från den nytta och det nöje, som badet beredde. Fromma människor afsatte kapital för att den fattige skulle få på vissa tider bada utan afgift, och efter badet gafs dem vanligen en måltid. Sådana bad

kallades själabad — genom deras stiftande ansågs man hafva sörjt för sin själs eviga väl. Själabad voro anordnade t. ex. i det badhus, som i Stockholm fanns i strömmen mellan staden och Helgeandsholmen.

Inne i den gamla staden finnes en gata, som i nutidens språk kallas Skärgårdsgatan. Urkunder, som gälla tomter under medeltiden, visa, att det rätta namnet är Själagårdsgatan och att namnet uppstått i följd deraf, att vid gatan fanns en s. k. själagård, d. v. s. ett hus, i hvilket fattige voro inhyste.

Det är några spridda drag af medeltidens lif, som jag här samlat. De torde vara tillräckliga för att visa, huruledes man under denna tid ömmade för sina likars nöd och ärligt sökte afhjelpa den. Man drefs dervid både af kärlek till nästan och af hopp att genom goda verk efter döden förtjena himmelrikets glädje.
